

Nr 380

av herr Helén m. fl.
om hälso- och miljöfarliga ämnen.

Sammanfattning

Hälso- och miljöfarliga ämnen används i stor omfattning inom industrin och inom jord- och skogsbruket. Det leder till stora skadeverkningar, som drabbar främst dem som arbetar med dessa ämnen men också den yttre miljön. Samhället måste inta en mer restriktiv hållning gentemot dessa ämnen. Nya kemiska ämnen bör inte få användas förrän man kunnat visa att de inte vållar skada. Produktionen måste inriktas så att hälsoriskerna i arbetet minimeras.

I motionen föreslås en mer strikt tillämpning av kraven på bevis för ett ämnes ofarlighet och en fortsatt utbyggnad av tillsynen över arbetsplatser där kemiska ämnen används. Där krävs vidare en bättre samordning av det forsknings- och kontrollarbete som sker samt särskilda forskningsinsatser för att utröna de samhällsekonomiska konsekvenserna av användning av miljöfarliga ämnen.

Ett informationssystem för miljövärden skall byggas upp. I motionen understryks att detta system bör utformas så, att man samlar in uppgifter om konsumtion och produktion av alla potentiella miljögifter. Detta möjliggör en grovgallring, varefter man kan peka ut de ämnen som särskilt måste undersökas.

Möjligheterna att kontrollera kemiska ämnen är nu små. I motionen föreslås att ett centralt undersökningslaboratorium med betydande resurser inrättas. I avvaktan på att så sker föreslås att anslagen till naturvårdsverket och livsmedelsverket ökas. Dessa medel bör användas för kontroll av hälso- och miljöfarliga ämnen på arbetsplatserna och i den yttre miljön samt för förbättrad kontroll av livsmedel.

1. Hälso- och miljöfarliga ämnen

Bland de problem det moderna industrisamhället för med sig intar beroendet av gifter och kemikalier en framträdande plats. Den närmast okontrollerade framställningen, användningen och spridningen av kemiska ämnen har redan lett till mycket stora skadeverkningar. Det gäller dem som arbetar med ämnena och det gäller i det ekologiska systemet i stort.

Det har gjorts uppskattningar som visar att ca 2 000 000 kemiska föreningar är kända och att det på laboratorier jorden runt varje år framställs bortemot 200 000 nya. Flertalet av dessa är sannolikt harmlösa och ännu

fler kommer aldrig till sådan användning att de kan bedömas som riskabla. Men det återstår sannolikt tiotusentals, som används eller sprids i sådan omfattning att vi borde känna till deras effekter på människor och på miljön. Hundratals nya ämnen av detta slag kommer varje år ut på marknaden.

Många av dessa ämnen har kända skadliga effekter. Somliga har förbjudits eller kringgärdats med olika slag av restriktioner. Somliga används trots att deras skadeverkningar är betydande. Skälen är främst ekonomiska.

Ett grundläggande problem i detta sammanhang är att det ofta tar mycket lång tid, innan effekterna av ett visst ämne har kunnat upptäckas. De klorerade kolvätena betraktades som revolutionerande i kampen mot insekter som spred pest och smitta. Först långt senare upptäckte man att dessa ämnen lagrades upp i allt levande och vållade långsiktiga skador. Detta illustrerar dilemmat inom miljöpolitiken att man ofta först efter lång tid upptäcker konsekvenser man aldrig tänkt på. Vi är nu mitt inne i en kemisk-teknisk revolution om vars följder vi vet mycket litet. Vi kan bara förutsätta att de är allvarliga.

Det dröjde trots många larmrapporter länge, innan statsmakterna mera målmedvetet började bygga upp en organisation för kontroll av kemiska ämnen. 1973 års riksdag fastställde en lag om hälso- och miljöfarliga varor. Beslut har senare fattats om uppbyggnaden av ett datasystem för uppgifter om ämnen av detta slag, ett krav som för övrigt framfördes i en motion från mittenpartierna redan 1968. De myndigheter som har till uppgift att handha kontrollen har under de senaste åren fått en viss förstärkning av sina resurser. Så sker även i årets budgetproposition där bl. a. yrkesinspektionen och arbetarskyddsstyrelsen får nya tjänster för att särskilt bevaka de kemiska riskerna i arbetslivet.

Det har länge varit svårt att få uppmärksamheten riktad på dessa risker. Folkpartiet har vid flera tillfällen bl. a. begärt att arbetsmiljöutredningen med förtur skulle lägga fram förslag rörande åtgärder mot gifter och kemikalier. Dessa förslag har dock avvisats av riksdagen.

En omsvängning har dock nu skett, även om insatserna enligt vår mening kunde göras mer omfattande och effektiva. Ett skäl härtill är sannolikt den ökade uppmärksamhet som riktats mot de kemiska riskerna, såväl bland dem som arbetar under dem som i massmedia. Det finns nu onekligen mycket starka krav på hårdare tag mot gifter och kemikalier och ett omtänkande när det gäller den än så länge rådande inställningen i fråga om avvägning mellan risk och ekonomi.

2. Hårdare krav

Inställningen till miljö- och hälsofarliga ämnen måste förändras. Det är sannolikt så att takten när det gäller tillväxten av kemiska ämnen är högre än tillväxten av forsknings- och kontrollresurserna. Då återstår ändå det nödvändiga mastodontarbetet att kartlägga de ämnen som redan används,

att mönstra ut de riskabla, att ersätta den med andra, att lägga om produktionsmetoder och processer.

Den slutsats som måste dras är att inga *nya* kemikalier får släppas ut förrän det är klarlagt att de inte har skadlig inverkan på dem som arbetar med dem eller på miljön. Det innebär att vi måste strypa tillförseln. Vi måste vara beredda att avstå från en del till synes önskvärda nya ämnen, vi kommer att få avstå från många vilkas värde är mer diskutabelt. Den omvända bevisbördan, kravet att den som tillverkar eller saluför en produkt skall kunna visa att den inte skadar dem som arbetar med produkten eller miljön, får inte vara bara en vacker devis utan måste tillämpas fullt ut. Vi får inte nöja oss med försäkringen att ingen har kunnat bevisa att produkten verkligen är skadlig om den används rätt. Vi måste skärpa kontrollen av det som redan används.

I praktiken kräver detta att det på arbetsplatserna måste finnas organisatoriska möjligheter att uppfånga alla tecken på miljöskador och få dem så snabbt som möjligt undersökta.

Skyddsombudens större befogenheter och den förstärkta tillsynen är här av stor betydelse men kan ökas. Företagen måste också ta ett större ansvar och sätta in större resurser och ta de kostnader som uppkommer.

Kraven på ofarlighet bör kunna formuleras så, att de leder företagen till att i sitt eget intresse avstå från eller avveckla sådan produktion som medför personalfaror. Den tekniska utvecklingen måste få all stimulans till att inbegripa kraven på ofarlighet i alla innovationer. Samhället måste avväga sanktionerna mot de giftiga ämnena på sådant sätt att det inte lönar sig att använda dem.

Samhället måste vara berett att ta de konsekvenser som en hårdare linje kräver. Det kan vara nedläggningar av företag som inte kan klara säkerhetskraven, det kan också vara försämrat ekonomiskt utbyte inom industrin och inom jord- och skogsbruket.

Vi måste med all kraft satsa på mindre farliga metoder och ämnen som kan ersätta de farliga. Manuell röjning inom skogsbruket kan ersätta giftbesprutning. Utveckling av resistensbiologin och biologiska kontrollmetoder inom jordbruket gör att giftspridningen på våra åkrar kan bringas ned. Vi kan avstå från överdriven användning av konstgödning i våra skogar och på våra åkrar.

Vi kan göra våra livsmedel mer fria från tillsatser och färgämnen vilkas värde ofta är lika med noll.

Det är med moderna nationalekonomiska metoder inte omöjligt att göra beräkningar på vad det skulle kosta, och ge, om man tar bort vissa kemiska ämnen ur produktionen. Kadmium är ett nära till hands liggande exempel. Det används i plast, det förekommer i konstgödsel, och det hamnar i ganska stor utsträckning i avloppen och därigenom i rötslammet. Vad skulle det kosta att ta reda på vilka hälsofaror det medför under hanteringen i fabrikena? Vad kostar det att utveckla metoder för att ta bort riskerna under

arbetet? Vad kostar det att ta fram helt andra plasttyper eller kanske t. o. m. helt andra produkter, som tillgodoser de behov som hittills tillfredsställts genom kadmiumhaltiga varor? Vad kostar den sjukvård och invalidvård som blir följden om man *inte* vidtar sådana åtgärder? Problemet får självfallet inte reduceras till enbart ett ekonomiskt sådant. Men kalla ekonomiska fakta kan övertyga många motsträviga. Sådan forskning bör i ökad omfattning bedrivas.

De politiska medlen att styra den ekonomiska och tekniska utvecklingen finns. Staten har möjlighet att sätta upp ramar inom vilka företagen får kämpa om marknaden. Dessa ramar kan bl. a. bestå av regler om att människor inte får utsättas för hälsorisker i sitt arbete. Om en sådan bestämmelse slår ojämnt på olika typer av produktion, är det uppenbarligen ett tecken på att produktionen är felplanerad från början. Hur den då skall förändras, är en sak som måste avgöras under trycket av opinionen från dem som inte vill ha sin hälsa förstörd, men också från dem som vill leva på sitt arbete. Skall man få dessa krav att mötas, måste de anställda och deras organisationer själva få vara med och framlägga sina synpunkter.

Genom lagen om hälso- och miljöfarliga varor finns numera en god formell möjlighet att skydda människor från gifter, även på arbetsplatserna. Men som vi ovan påpekat återstår ännu mycket att göra innan detta skydd är fullgott. Forskningen på området kan effektiviseras. Det brister här inte minst i samordning. Resultat från olika vetenskapsgrenar har inte sammanförts så som önskvärt vore. Det är svårt för såväl övervakande myndigheter som företag att hålla sig informerade om de senaste vetenskapliga rönen inom området. Det saknas i stor utsträckning tillräckliga forsknings- och laboratorieresurser för kontroll av ämnen och produkter.

Vi vill i denna motion, utifrån de principer vi här skisserat, peka på möjligheter till förstärkning av samhällets insatser för förbättring av arbetsmiljöerna och skyddet av den yttre miljön. I andra motioner från folkpartihåll tas bl. a. upp åtgärder i syfte att begränsa utsläppen av gifter och andra föroreningar i miljön. I en annan partimotion lägger vi också fram förslag, som syftar till att ge allmänheten större inflytande över tillämpningen av bl. a. lagen om hälso- och miljöfarliga varor och livsmedelslagen.

3. Miljödatasystem

De skadliga effekterna på människor från här aktuella ämnen är huvudsakligen av fyra slag:

1. Direkt förgiftning, dvs. något organsystem påverkas av ett miljögift, vilket medför en funktionsförändring, vanligen en funktionsnedsättning (t. ex. långvarig exposition för kadmium ger njurskador).

2. Cancerinduktion. Orsakerna till cancer är många, men vetenskapliga studier har visat att cancer kan framkallas av kemiska substanser (vinylklorid t. ex. kan ge levercancer). De cancerframkallande ämnena behöver inte alltid

ansamlas i kroppen för att ge effekt. Även ämnen med kort livslängd i kroppen kan vara kraftigt cancerogena.

3. Teratogena skador, dvs. skador på fostret vilka framkallas under graviditeten och ej är betingade av genetiska förändringar (metylkviksilver t. ex. ansamlas i modern och kan ge barnet bl. a. grava mentala rubbningar).

4. Genetiska skador. Dessa effekter är de mest lömska. De drabbar inte den person som utsatts för kemikalien utan kommer att slå på nästa generation. I riskzonen finns alla män och kvinnor i fertil ålder.

De flesta kemiska produkter anses i princip vara nedbrytbara till oorganiska "ofarliga" bitar. Denna nedbrytning sker i biosfären och är olika snabb för olika ämnen samt påverkas av en rad omgivningsfaktorer, såsom temperatur och syretryck. Ämnen med kort livslängd har självfallet inte samma tendens att ansamlas i näringskedjorna. Tendensen för en kemisk produkt att ackumulera med näringskedjan är även i hög grad beroende av ämnets kemiska struktur.

De kunskaper som det är av särskilt intresse att få fram gäller således produktion och konsumtion av kemiska substanser, spridningen i biosfären, substansernas eventuella nedbrytningshastighet och naturligtvis de ekologiska effekterna och hälsoeffekterna.

En miljödatacentral håller för närvarande på att byggas upp. Den är självfallet av central betydelse för att minska riskerna för en miljökatastrof genom spridning av kemiska substanser. Uppbyggnaden av ett sådant system är mycket komplicerad. Det gäller att definiera det man behöver veta. Man tvingas göra ett urval.

Uppgifter behövs om industrins/jordbrukets årliga konsumtion/produktion av potentiella miljögifter. Redan genom en granskning av ett ämnets kemiska struktur kan kemister, biologer och medicinare göra en viss bedömning av substansens tendens att ackumuleras i näringskedjorna, dess cancerinducerande egenskaper och nedbrytningshastighet. Produktions- och konsumtionsuppgifter skulle tillsammans med en kemisk strukturbedömning kunna snabbt leda in forskningen på de kemiska produkter som närmast bör undersökas angående miljö- och hälsoeffekter.

Vidare erfordras referenser till världens tillgängliga information och kunskap angående miljö- och hälsoeffekter av giftiga kemikalier, samt uppgifter om nedbrytningshastighet och spridning i biosfären (om sådana uppgifter finns presenterade i världslitteraturen). Detta kräver givetvis betydande resurser, men svårigheterna bör ändå inte överdrivas.

Att säga att det är omöjligt att hålla sig à jour med litteraturen är i verkligheten ofta endast en ursäkt för att man inte kan eller vill definiera vad det är man exakt behöver veta.

Den miljödatacentral som nu håller på att inrättas baseras delvis på synpunkter av här skisserat slag. Vi vill dock särskilt understryka behovet av bevakning av den internationella litteraturen – en del av de skador som nyligen konstaterats i Sverige och väckt stor uppmärksamhet hade tidigare

tagits upp i internationella tidskrifter – som inte kommer fram tillräckligt i de förslag som föregått databanken. Vi vill vidare betona vikten av att produktions- och konsumtionsuppgifter borde insamlas för *samtliga* kemiska produkter. Först med ledning härav kan en vettig prioritering av miljö-
vårdsforskningen ske.

4. Samordnade laboratorieresurser

Flera myndigheter bedriver för närvarande undersökningsverksamhet med anknytning till miljövården. Det gäller statens naturvårdsverk, arbetarskyddsstyrelsen genom de arbetsmedicinska enheterna, försvarets forskningsanstalt, socialstyrelsen, statens strålskyddsinstitut, statens livsmedelsverk m. fl. Miljökontrollutredningen redovisade 18 statliga laboratorier eller sådana där staten är intressent. Majoriteten av dessa laboratorier kan dock främst användas endast för att undersöka en varas kemiska sammansättning med avseende på huvudkomponenter och eventuella akuttoxiska effekter.

Miljökontrollutredningen föreslog på sin tid att undersökningsverksamheten skulle koncentreras till naturvårdsverket samt att regionala laboratorier skulle inrättas. I proposition 1973:17 med förslag till lag om hälso- och miljöfarliga varor fick denna fråga endast en provisorisk lösning. Naturvårdsverkets och arbetarskyddsstyrelsens undersökningsverksamhet förstärktes. I årets budgetproposition sker ytterligare förstärkning, främst av arbetarskyddsstyrelsens resurser. Vidare föreslås ett nytt anslag om 1 milj. kr. för undersökningar av hälso- och miljöfarliga varor.

Splittringen av resurserna är dock enligt vår mening alltför stor. Det är angeläget att en förbättrad organisation kommer till stånd samtidigt som de totala resurserna ökas. Skall kraven på industrin ställas med önskvärd stränghet, är det nödvändigt att bygga upp en kontrollorganisation med större effektivitet. Den svenska industrin har i dag mycket små möjligheter att inom landet få undersökningar utförda av kompetenta forskare. Man kan knappast förvänta sig att varje svensk industri själv skall kunna anställa de olika specialister som krävs för att utvärdera riskerna med de ämnen och produkter som varje industri producerar. Dessa problem gäller i särskild grad mindre och medelstor industri.

Skälet för den provisoriska lösning som riksdagen fastställde 1973 var att det fortsatta utredningsarbetet på arbetsmiljöområdet skulle avvaktas. En utredning om samordning av naturvårdsverkets och arbetarskyddsstyrelsens laboratorieresurser har därefter gjorts (LABAN). Vi anser att motiven för en förstärkning av laboratorieresurserna organisatoriskt och kvantitativt är så bärande att förslag snarast måste läggas fram om en utbyggnad. Vi förordar att ett centralt undersökningslaboratorium för kontroll av hälso- och miljöfarliga ämnen inrättas. Det bör utformas så

a) att svenska myndigheter och svensk industri får tillgång till avancerade opartiska undersökningsmöjligheter,

b) att svenska myndigheter får tillgång till personer som opartiskt kan bedöma värdet och betydelsen av undersökningar från annat håll, vilka myndigheterna använder som utredningsmaterial,

c) att den vetenskapliga litteraturen följs av forskande personer,

d) att kompetenta forskare inte utnyttjas för rutinundersökningar.

I avvaktan på en sådan mer omfattande förstärkning av insatserna mot risker i arbetet och den yttre miljön bör en utbyggnad ske inom existerande ramar. Det är värdefullt att arbetarskyddsstyrelsens och yrkesinspektionens resurser ökar. Ytterligare insatser krävs dock.

5. Naturvårdsverket

Naturvårdsverket har framhållit att verkets undersökningslaboratorium behöver byggas ut. Verket föreslår också förstärkningar vid den omgivningshygieniska avdelningen.

Statens naturvårdsverk har under hand fått allt fler och allt mer krävande uppgifter. I petita framhåller verket således att undersökningslaboratoriet på grund av långvarig stagnation i resursutvecklingen inte på långt när har den kapacitet som verkets arbetsuppgifter numera kräver.

När det gäller den omgivningshygieniska avdelningen framhåller verket att en förstärkning måste ske även här, om uppkommen eftersläpning i resurstilldelningen skall inhämtas.

Man föreslår vissa nya tjänster om förslagen i den ovan nämnda utredningen (LABAN) inte genomförs under budgetåret. Någon mer avgörande förstärkning av verkets resurser föreslås inte i årets budgetproposition.

Anslaget till statens naturvårdsverk bör räknas upp med 1 000 000 kr. Dessa medel bör användas för förstärkt verksamhet inom undersökningslaboratorie- och omgivningshygieniska avdelningen. De bör utnyttjas i första hand för undersökningar och bedömningar rörande hälso- och miljöfarliga ämnen i arbetslivet och den yttre miljön.

6. Livsmedelsverket

Statens livsmedelsverk har bl. a. ansvar för *kontroll av livsmedel* med avseende på t. ex. tillsatser, gifter, tungmetaller och andra hälsovådliga ämnen som förekommer i livsmedel.

Övervakningen är inte fullständig, och den är i stort beroende av vad som råkar bli upptäckt utomlands. I viss mån är detta kanske ofrånkomligt, eftersom mängden av potentiellt giftiga ämnen är så stor. Slumpmässigheten skulle kunna nedbringas, om man satsade mer på att verkligen utnyttja den kunskap och de rapporter som faktiskt existerar redan i dag. Svårigheten är att utvärdera de många olika rapporterna om samma ämne. Detta har i Sverige gjorts huvudsakligen i två fall, med delvis diskutabel framgång, nämligen beträffande kvicksilver och hormoslyr. Metodiken borde tillämpas

på många fler ämnen. Det är ett mer kvalificerat arbete än man vanligen tror att göra en pålitlig utvärdering av 200–300 mätrapporter; det bör få den status det behöver.

Med denna metodik kan man sedan få fram underlag för administrativa beslut: det här ämnet är mycket farligare än vi trodde, det här är ganska ofarligt trots larmrapporter, och det här vet man alldeles för litet om och någon måste forska vidare.

Vi föreslår att livsmedelsverkets möjligheter att genom bl. a. litteratursammanställningar förbättra möjligheterna till kontroll av livsmedel förstärks genom att verkets anslag höjs i förhållande till vad departementschefen föreslår. Verket har bl. a. föreslagit förstärkningar av det toxikologiska laboratoriets kapacitet. Anslag bör enligt vår mening utgå med 29 979 000 kr., vilket innebär en höjning med 300 000 kr. utöver vad som föreslås i budgetpropositionen.

Med hänvisning till vad som ovan anförts hemställs

A. att riksdagen hos regeringen begär

1. att åtgärder vidtas i syfte att minska riskerna i arbetslivet och i miljön till följd av användning av hälso- och miljöfarliga ämnen, innebärande bl. a.

a) en mer strikt tillämpning av kraven på bevis för ett ämnes ofarlighet,

b) en fortsatt utbyggnad av tillsynen över arbetsplatser där kemiska ämnen används,

c) forskningsinsatser rörande de samhällsekonomiska konsekvenserna av användning av kemiska ämnen med kända skadeverkningar,

d) samordning av forskning och kontroll rörande hälso- och miljöfarliga ämnen.

2. att vad som i motionen anförts beaktas vid uppbyggnaden av ett informationssystem för miljövården,

3. att förslag om inrättandet av ett centralt undersökningslaboratorium för hälso- och miljöfarliga ämnen snarast föreläggas riksdagen.

B. att riksdagen beslutar

1. att till statens naturvårdsverk för budgetåret 1975/76 anvisa ett förslagsanslag av 33 319 000 kr., innebärande en ökning i förhållande till regeringens förslag med 1 000 000 kr., att användas för undersökningar och bedömningar rörande hälso- och miljöfarliga ämnen i arbetslivet och i den yttre miljön,

2. att till statens livsmedelsverk för budgetåret 1975/76 anvisa ett förslagsanslag av 29 979 000 kr., innebärande en ökning i förhållande till regeringens förslag med 300 000 kr., att användas för kontroll av livsmedel.

Stockholm den 22 januari 1975

GUNNAR HELÉN (fp)

ROLF WIRTÉN (fp)

CECILIA NETTELBRANDT (fp)

ERIC ENLUND (fp)

SVEN GUSTAFSON (fp)

i Göteborg

INGEMAR MUNDEBO (fp)

OLA ULLSTEN (fp)

PER AHLMARK (fp)

INGEGÄRD FRÆENKEL (fp)

ANDERS JONSSON (fp)

i Mora